

**А. Б. Рахметуллаев, педагогика және басқару теориясы кафедрасының доценті,
полиция подполковнигі**
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Педагогикалық процестің мәні

Аннотация. Мақалада автор педагогикалық іс-әрекетте оқытушының оқу-тәрбие істерін нәтижеге жеткізетін әрекеттер құрылымын қарастырады. Оқытушының шеберлігі педагогикалық іс-әрекетті жоғарғы педагогикалық мамандық негізінде басқаруға бағыттайды.

Түйін сөздер: педагогикалық іс-әрекет, танымдық, оқу-тәрбие, оқытушы, ұйыдастырушылық іскерлік, зерттеушілік іскерлік.

Педагогикалық процестің мәнін талдаудың қажеттілігі оқытушы қандай мөлшерде оның барысына әсер ете алатындығын анықтау үшін керек, яғни оқытушының бұндай өз іс-әрекетінің объектісіне ықпал ету мүмкіндігі негізінде болжанған, белгілі нәтижелерге жетуге болады. Процесс (латынның processus — алға басу) деген ұғымы мынаны білдіреді: 1) жағдайлардың, даму деңгейлерінің бір ізді өзгеруі; 2) белгілі бір нәтижелерге жету мақсатындағы бір ізді әрекеттердің жиынтығы.

Ұғымдар — объективтік құбылыстарды, қасиеттерді және қатынастарды бейнелейтін ойлау формасы.

«Процесс» деген ұғымның мағынасы педагогикалық процесте түпкі нәтижеге жету қозғалысы бір ізді әрекеттердің жиынтығы арқылы қандай нақтылы әрекеттер керектігін және қандай жағдайларды өзгерту қажеттігін оқытушылар жақсы білуі керектігін талап етеді. Бұл сұрақтарға жауап педагогикалық процестің құрылымын білумен тікелей байланысты болады, бұл өз тарапынан педагогикалық процестің бөліктерінің ерекшеліктерін жеткілікті тиянақты білумен тығыз байланысты.

Педагогикалық процесс дегеніміз білім алушылардың мәдени байлықтарды меңгеруге және оларды еңбекке және қоғамдық өмірге дайындаудағы бірлескен іс-әрекеттері, бұл оқытушылардың белсенді араласуымен және басшылығымен жүзеге асады.

Тәрбие процесінің диалектикалылығы оның үздіксіз дамуынан, динамикалылығынан, үнемі қозғалыста болатындығынан, өзгеріске түсетіндігінен көрінеді. Тәрбие процесі онда орын алып отырған себептерге байланысты дамиды. Тәрбие процесінің диалектикасы оның ішкі және сыртқы қайшылықтарына байланысты ашылады. Тұлға қалыптасуының барлық сатыларында туындайтын ішкі қайшылықтың негізгісі — тұлғаның жаңа қажеттіліктері мен оны қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы қайшылық. Осы жерде туындайтын қайшылық адамды белсенді түрде тәжірибе игеруге, толықтыруға, жаңа білімдер мен мінез-құлық нормаларын алуға итермелейді.

Тәрбие процесінің бағыттылығы мен нәтижесіне сол сияқты сыртқы қайшылықтар да күшті әсер етеді. Кейінгі кезде күшейіп отырған тарихи, әдеби, саяси ақпарат мазмұнындағы қайшылықтар да тұлғаға негативті әсер тудырады. Сөз бен істің қайшылығы тәрбиеде қиындықтар тудырады. Педагогтардың аса мән беретін қайшылықтарының бірі — сыртқы

әсерлер мен тәрбиеленушінің ішкі ұмтылыстарындағы қарама-қайшылықтар. Педагог-ғалымдар тәрбие процесінің бірнеше ерекшеліктерін бөліп көрсетеді:

Бірінші ерекшелігі — тәрбиенің көп қырлы факторлы процесс екендігі. Тәрбие мақсат, міндет, мазмұн, идеологиялық бағыт беру, отбасы, орта, қоғам сияқты әлеуметтік күштердің тәрбие мен талап қоюдағы бірлігін сақтау, тәрбие әдістерін дұрыс талдап, тиімді пайдалану басты ерекшелігі.

Екінші ерекшелігі — тәрбиенің ұзақ процесс екендігі. Адам өмір бойы тәрбиеленеді. Тәрбие ұзақ уақытты, шыдамдылықпен тәрбие жұмысын жүргізуді қажет ететіндігімен ерекшеленеді.

Үшінші ерекшелігі — тәрбиенің сатылы сипатта болатындығы.

1-сатыда: отбасында, мектепте тәртіп ережелерінің бастапқы ұғымдарын игеру. Сезімдер мен мінез-құлықтың алғашқы дағдылары бойға қалыптасады.

2-сатыда: этикалық түсініктерді меңгеріп, күрделі сезімдері дұрыс дами бастайды. Қоғамда тәртіп ережелерін сақтау, орындау дағдысы қалыптасады.

3-сатыда: дүниені тереңірек тану арқылы көзқарастың қалыптасуы.

Төртінші ерекшелігі — тәрбие жұмысы бір орталыққа жинақталып жас шамасына, тәрбие деңгейіне қарай күрделенуі.

Бесінші ерекшелігі — тәрбие ісінің екі жақты белсенді процесс екендігі. Жетекшінің тәрбиелік ықпалы тәрбиеленушілердің ішкі ойымен, ниетімен, өзін-өзі тәрбиеленуімен ұштасып жұмыстың нәтижелі болуын қамтамасыз етеді.

Алтыншы ерекшелігі — тәрбие ісінде педагогтар ұжымының ұйымдастырушылық қабілетінің күшті болуының мәні зор. А. С. Макаренко «Тәрбие беру жұмысы ең алдымен, ұйымдастырушының жұмысы» деп бекер айтпаған.

Жетінші ерекшелігі — тәрбие нәтижесін тез арада анықтау, тексеру, бағалау өте қиын процесс. Білім алушылардың қаншалықты тәрбиелі, иманды екенін анықтау өте қиын.

Сегізінші ерекшелігі — тәрбие болашаққа ұмтылған іс-әрекет, бүгін мен ертеңі келешек өмірдің ұштасуы.

Тәрбие жұмысын ұйымдастыру едәуір қиындық тудырады. Жетекші білім алушының бос уақытын есепке алып өзі белгілейді.

Педагогикалық процестің мәнін терең және жан-жақты түсіну үшін оның тек бөліктерін ғана емес, сонымен бірге олардың әрбірінің ерекшеліктерін білу керек. Педагогикалық процестің бөліктерінің ерекшеліктерін түсіну олардың арасында объективті өмір сүретін нақтылы бір ішкі байланыстарын айқындауға мүмкіншілік береді. Педагогикалық процестің құрылымдық бөліктері оның мақсаты, мазмұны, формалары және жұмыс атқару әдістері, педагогикалық процесті материалдық-техникалық ұйымдастыру болып есептеледі. Оқытушылар мен білім алушылар педагогикалық процестің құрамдас бөліктеріне жатады.

Сонымен, адамдардан басқа педагогикалық процесте қатысушыларға іс-әрекеттердің элементтерін ойда ұстау мен рөлін білудің үлкен маңызы бар. Себебі, оқытушы өз күшін білім алушылар іс-әрекетінің субъектісі болуына бағыттайды, онда іс-әрекеттердің элементтері де педагогикалық процестің бөліктері болады. Педагогикалық процестің бөліктері өзара әрекеттер барысында өзін көрсетеді. Бөлшектердің ерекшеліктері педагогикалық процестің заңдылықтарын тану барысында түсінікті бола түседі. Басқаша айтқанда, педагогикалық процесс туралы ұғымды жүйелі қалыптастыру оның заңдылықтарын білуге тығыз байланысты.

Педагогикалық процестің негізгі заңдылықтарына мыналарды жатқызуға болады:

- педагогикалық процестің қоғамның әлеуметтік-экономикалық қажеттілігімен келістілігі;
- педагогикалық процестің нақтылы бір мақсатқа бағыттылығы;
- оқытушы мен білім алушылардың, тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің өзара әрекеттерімен байланысты педагогикалық процестің екі жақтылық ерекшелігі міндетті түрдегі екі жақтың да іс-әрекеттері арқылы сипатталады;
- білім алушылардың белсенділігі оқытушының іс-әрекеттерді мұқият ойластыру мен ұйымдастыру нәтижесі;
- оқушылардың мұқият ұйымдастырылған өзара әрекеттері педагогикалық процестің тиімділігін арттырады;
- оның мазмұны мен ұйымдастырудың ерекшеліктері мен ұжымның және білім алушылардың даму деңгейіне сәйкестілігі;
- білім алушылардың педагогикалық процестегі өзара әрекеттерін ұйымдастыру қажеттілігі;
- педагогикалық процестің бөліктерінің өзара әсер етушілігі мен қатар бағыныштылығы;
- педагогикалық процестің уақыт бірлігінің ұзақтылығы;
- педагогикалық процестің ішіндегі мен ортасындағы өзара қиылысқан қосымша жүйелерінің ықпалы (әртүрлі реттегі жүйелер) көптеген факторларды тудырады, соның әсерінен негізгі нәтиже қалыптасады.

Осы заңдылықтарды білу, біріншіден, тәжірибелік іс-әрекеттер барысында ең жақсы нәтижелерге жетуге, екіншіден, педагогикалық процестің ең жалпы моделін сауатты жасауға жағдай тудырады, бұл нақтылы педагогикалық процесті талдау жасап, оның жақсы да жаман жақтарын, және сонымен бірге жақсы тәжірибенің дамуын қамтамасыз ететін модельдер жасалынып мүмкіншіліктер береді.

Егер заңдылықтардың мәні жеткілікті дәрежеде терең зерттелсе, онда;

біріншіден, анықталған заңдылықтардың негізінде процестің өзінің құрылымын азды көпті айқындауға мүмкіндік болады, бөліктердің өзара бір-бірімен әрекеттері, олардың өзара әсерлері белгілі болады;

екіншіден, педагогикалық процестің армандаған теориялық моделі, осының негізінде жасалған мектеп істері процестің өзін ғылыми зерттеу мүмкіншілігін кеңейтеді, және сонымен бірге педагогикалық тәжірибені одан әрі дамытады;

үшіншіден, қандай да болмасын процестің заңдылықтарын тану оның ғылыми талдау мүмкіншілігін кеңейтеді және болжалынған нәтижелерді алуды ұйымдастырады.

Педагогикалық процестің заңдылықтарының бірі — оның уақыт жағынан ұзақтығын — оқытушы мен білім алушының мақсатқа бағытталған түзу сызық ретінде елестетуге болады.

Мақсатқа байланысты бағытталған тағы екі заңдылық бар: процесс әрқашанда белгілі бір іс-әрекетті сипаттайды, бұл нақтылы жағдайда сөз етіп отырғанымыз тұрақты іс-әрекет, дәлірек айтқанда оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттері туралы. Екінші заңдылық мақсатқа бағыттылық, біртұтастық және педагогикалық процестің құрылымдық элементтерінің өзара байланыстылығы ерекшеліктерін айқындайды.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается методика педагогической деятельности преподавателя, позволяющая достичь результатов при формировании знаний, умений и навыков обучаемого.

RESUME

In this article author views the methodics of pedagogical activity of the teacher, allowing to reach results in the formation of knowledge, abilities and skills of the learner.